

Πρόλογος

γράφει η ΣΟΦΙΑ ΤΣΑΔΑΡΗ*

Είναι άραγε αυτονόητο ότι μια προβληματική με τον προαναφερόμενο τίτλο έχει νόημα να τίθεται στην αυγή της νέας χιλιετίας; Ο κομμουνισμός ως συνολική πρόταση μιας ριζικά διαφορετικής κοινωνίας, ως στοιχείο μιας τέτοιας πρότασης ή ως προσδιοριστικό ενός κινήματος, μιας συνεταιριστικής εμπειρίας, μιας απόπειρας οικοδόμησης ιδανικής κοινότητας –όπως διεξοδικά παρουσιάζει ο Βασίλης Μηνακάκης στο άρθρο αυτού του αφιερώματος με τίτλο «Ο Κομμουνισμός πριν τον Μαρξ»– συναντάται ήδη από την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης, στο ιστορικό μεταίχμιο του 18ου και του 19ου αιώνα και στις δεκαετίες του 1830-1840. Θα έμοιαζε, ίσως, λογικός ο ισχυρισμός ότι η συζήτηση για αυτό τον όρο έχει πια παλιώσει ή ότι, πολύ περισσότερο, οι ιστορικές απόπειρες πραγμάτωσής του και η κριτική που έχει ασκηθεί σε αυτές τον έχουν πλέον καταστήσει ακατάλληλο για χρήση.

Το άδικο ενός τέτοιου ισχυρισμού και την επικαιρότητα του ζητήματος του κομμουνισμού τεκμηριώνει η ίδια η πραγματικότητα και η συνεχής επαναφορά του ιστορικά στο προσκήνιο από διαφορετικές πλευρές και για διαφορετικούς λόγους. Από το 1844, όταν ο Μαρξ (Marx) γράφει τα *Χειρόγραφα* –το πρώτο του έργο ως κομμουνιστής– ως την Παρισινή Κομμούνια και την Οκτωβριανή Επανάσταση, από την εμπειρία του 20ού αιώνα, το Μάν του '68 και τη συζήτηση που

τον ακολουθεί έως την ψηφοφορία για το αντικομμουνιστικό Μνημόνιο της ΕΕ το 2006 και τα πρόσφατα συνέδρια για την «Ιδέα του Κομμουνισμού» εν μέσω διεθνούς οικονομικής κρίσης, το «φάντασμα» επιμένει να πλανιέται. Υπ' αυτή την έννοια και επειδή με πολλές ιδέες συμβαίνει κάπως έτσι, να μην αποδεικνύεται δηλαδή η ημερομηνία λήξης τους με αριθμητικούς όρους, έχει περισσότερο σημασία να σταθούμε στο περιεχόμενο της συζήτησης για τον Κομμουνισμό. Κρίσιμο, ειδικότερα, είναι το μαρξιστικό περιεχόμενο του κομμουνισμού ως πραγματικής κίνησης, αλλά και ως κοινωνικού σχηματισμού, στο πλαίσιο και μιας γενικότερης εκτίμησης ότι η υπόθεση του κομμουνισμού στην εποχή μας δεν μπορεί και δεν πρέπει να προχωρήσει από μηδενική βάση, αλλά με την αξιοποίηση και αναβάθμιση του «επιστημονικού κεκτημένου» του μαρξισμού. Πρέπει να ορίσουμε τι είναι και σε τι χρσιμείει, να προσδιορίσουμε τις απολήξεις που έχουν αναγκαστικά οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα για τις πρακτικές και τη θεωρία μιας σύγχρονα κομμουνιστικής Αριστεράς και μιας σύγχρονης επαναστατικής διάνοησης. Τα άρθρα αυτού του αφιερώματος αυτόν το στόχο έρχονται να υπηρετήσουν, υιοθετώντας διαφορετικές οπτικές και προσεγγίσεις και συμβάλλοντας ενεργά στη συζήτηση και στην υπόθεση της σύγχρονης κομμουνιστικής προοπτικής.

Παρά, λοιπόν, το γεγονός ότι ο όρος συναντάται πριν από τον Μαρξ και τον Ένγκελς (Engels), οι τελευταίοι είναι εκείνοι που, αφού τον υιοθετούν στα μέσα

i * Αρχιτέκτονας, υποψήφια διδάκτορας
Πολυεδομίας ΕΜΠ

του 19ου αιώνα, του προσδίδουν ένα νέο και καθολικό περιεχόμενο, αυτό στο οποίο έκτοτε αναφερόμαστε και προσδιορίζει τη μετέπειτα συζήτηση. Κομμουνισμός δεν σημαίνει από τότε να εκκολάπτουμε με τη φαντασία ένα όσο το δυνατόν πιο τέλει κοινωνικό ιδεώδες, αλλά να κατανοούμε τη φύση, τις συνθήκες και τους γενικούς σκοπούς – που απορρέουν από αυτές τις συνθήκες – της πάλης που διεξάγει το προλεταριάτο. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς δίνουν βάρος στη λογική, επιστημονική και ιστορική θεμελίωση της ανάγκης, της δυνατότητας και της έννοιας του κομμουνισμού. Τον συνδέουν, από την πρώτη κιόλας στιγμή, όχι με τον αφηρημένο Άνθρωπο ή το ανθρώπινο γένος γενικά, αλλά με την εργατική τάξη και συνδέουν την επικράτησή του όχι με μια διαπάλη στη σφαίρα των ιδεών, αλλά με την ιστορική δυναμική της ταξικής πάλης, ειδικότερα με την επαναστατική πάλη του προλεταριάτου – και με το κομμουνιστικό κόμμα ως τμήμα και νεύρο αυτής της πάλης – και το ποιοτικό άλμα της επανάστασης.

Όπως επισημαίνει ο Λαμπριόλα (Lampriola): «Δεν είναι πια η υποκειμενική κριτική που εφαρμόζεται στα πράγματα, αλλά η ανεύρεση της αυτοκριτικής που βρίσκεται μέσα στα ίδια τα πράγματα». Με άλλα λόγια, όπως σημειώνει ο Γιώργος Ρούσης στο άρθρο του με τίτλο «Μαρξισμός και κομμουνιστική χειραφέτηση», το κομμουνιστικό όραμα δεν αποτελείται από κάποιες αρχές τις οποίες έπλασαν με τη φαντασία τους κάποια ανώτερα πνεύματα-αναμορφωτές του κόσμου· αποτελεί την πραγματική κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Ο μαρξισμός, σύμφωνα με τον Ρούση, έχει υποστεί, είτε από άγνοια είτε σκοπίμως, δύο σημαντικές λανθασμένες αναγνώσεις: «Η μία θεωρεί ότι ο μαρξισμός δεν συνιστά μια κοσμοθεωρία με κάποια θετική πρόταση, αλλά απλώς μέθοδο αντιμετώπισης της πραγματικότητας· η άλλη “ξεχνά” το περιεχόμενο αυτής της πρότασης και ανάγει σε αυτοσκοπό τα μέσα επίτευξής της».

Προτού επανέλθουμε στην κριτική αυτών των λανθασμένων αναγνώσεων

και στις τραγικές επιπτώσεις που συχνά συνεπιφέρουν, έχει ιδιαίτερο νόημα να σημειωθεί μια ακόμη παράμετρος, την οποία φωτίζει το άρθρο του Δημήτρη Ταβουλάρη με τίτλο «Κομμουνιστική απελευθέρωση: Επικαιρότητα, αναγκαιότητα, δυνατότητα (Κομμουνισμός ή αφανισμός της ανθρωπότητας;)». Η ανθρωπότητα δεν έχει ακόμα γνωρίσει ούτε την ολοκλήρωση της κατώτερης φάσης του κομμουνισμού ούτε, πολύ περισσότερο, την ανεπτυγμένη κομμουνιστική κοινωνία. Στην αποτυχία ωστόσο του «υπαρκτού σοσιαλισμού» τεκμηριώνεται σκόπιμα και συνειδητά από τους υπερασπιστές του καπιταλισμού η αποτυχία του κομμουνισμού και το ανεφάρμοστο του μαρξισμού. Υπ’ αυτή την έννοια οφείλουμε να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη μας αυτό που το εν λόγω άρθρο ορίζει ως ιστορικοκοινωνική οπισθοδρόμηση, η οποία άφησε ανάγλυφα τα σημάδια της στην ανθρωπότητα και καθόρισε, ταυτόχρονα, σε μεγάλο βαθμό τη μετέπειτα πορεία της.

Οι «καταρρεύσεις» και η ήττα των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» αποτέλεσαν το ορόσημο για την αυγή μιας «νέας εποχής», της επονομαζόμενης παγκοσμιοποίησης και του «τέλους της ιστορίας». Ήταν η εποχή όπου ο κάθε νεοφιλελεύθερος ένιωθε ικανός να ασελήσει επί όσων θεωρούσε πτώματα, ο αστικός κόσμος συνολικά να πανηγυρίσει για τη συντριπτική θέση ισχύος που κατέκτησε και ο κομμουνισμός να τεθεί –επιτέλους για κάποιους– σε ιδεολογική καραντίνα. Αναδεικνύονταν τότε εύγλωττα και οι δύο συνυπάρχουσες και αντιθετικές ταυτότητες της Αριστεράς που δεν ενσωμάτωσε την ήττα, όπως τις ορίζει στο άρθρο του «Η Ιδέα του Κομμουνισμού και η “πτώχευση” μιας ορισμένης αριστερής διανόησης – Η περίπτωση του Σλάβοϊ Ζίζεκ» ο Κώστας Γούσης. Από τη μια η υπερεπένδυση στη δυνατότητα, όταν έπερε να γαντζωθεί από την όποια ρωγή για να αναφωνήσει «Κι όμως γυρίζει!», κι από την άλλη η αποδοχή του συντριπτικού διεθνούς συσχετισμού δύναμης, τότε «που οι επαναστάτες είναι τόσο απομονωμένοι, που

μοναδικό τους καθήκον είναι να υπερασπίζονται το πρόγραμμά τους με νύχια και με δόντια, να τυλίγονται με την κόκκινη σημαία και να περιμένουν», όπως χαρακτηριστικά τόνιζε σε μια συνέντευξη ο Αλέν Κριβίν (Alain Krivine) το 2008.

Ο Ντανιέλ Μπενσαϊντ (Daniel Bensaïd) στο άρθρο του «Ένας υποθετικός κομμουνισμός. Σχετικά με την “Κομμουνιστική Υπόθεση” του Αλέν Μπαντιού» πραγματεύεται τον ορισμό της αποτυχίας απαντώντας στον Μπαντιού και «συνομιλεί» με τα άρθρα αυτού του αφιερώματος στις προεκτάσεις που ανοίγει. Όπως εύστοχα διερωτάται: «Τι ακριβώς όμως σημαίνει αποτυχία, όταν μιλάμε για αποτυχία του κομμουνισμού, με αφορμή έναν συνοπτικό απολογισμό του 20ού αιώνα; Πρόκειται για μια αποτυχία ριζική, για μια ολοκληρωτική παραίτηση από το ζήτημα της χειραφέτησης; Ή αφορά μόνο τη μορφή ή την πορεία που εξερευνήθηκε για τη χειραφέτηση και που απλώς εγκαθιδρύθηκε με αυτή την αποτυχία, ενώ δεν ήταν η κατάλληλη για τη λύση του αρχικού προβλήματος;». Για τον Μπενσαϊντ: «Η κομμουνιστική υπόθεση» έρχεται τελικά ως δικασμένη ανάμεσα σε μια πολιτική του τετελεσμένου, όπου καταφάσκει το συμβατό του πραγματικού προς την έννοιά του, και μια ιδεαλιστική πρόταση, που διασφαλίζει την Ιδέα από τις ιστορικές μεταπτώσεις» και ταυτόχρονα η επανάσταση γίνεται «μια άδεια έννοια», διατηρείται τώρα για πιο πολύ ως μύθος παρά ως στρατηγικό σχέδιο.

Αν η μάχη τού να βγει ο κομμουνισμός από την ιδεολογική καραντίνα είναι η μία πλευρά, η αντιπαράθεση με τις διαφορετικές αναγνώσεις και ενίοτε λαθροχειρίες και στρεβλώσεις του συνιστούν έναν ισότιμο κίνδυνο προς αντιμετώπιση, ο οποίος, θα λέγαμε, βρίσκεται στην άλλη όψη του ίδιου νομίσματος. Το άρθρο του Αλέξανδρου Χρύση «Ο κομμουνισμός του Μαρξ ως κριτική στη “ριζοσπαστική δημοκρατία” του Ερνέστο Λακλάου» αναφέρεται ακριβώς σε μια τέτοια εκδοχή. Εν προκειμένω, τη μετατόπιση του κομμουνισμού από το πεδίο του πραγματικού σε αυτό ενός εκτός χρόνου πλατωνικού βασιλείου των ιδεών ή σε εκείνο

μιας Ιδέας / ρυθμιστικής αρχής καντιανού τύπου. Με άλλα λόγια, υπογραμμίζει τον κίνδυνο της «διάσωσης» του κομμουνισμού ως ονόματος διαμέσου της απόσπασής του ως κινήματος από την Ιστορία, γεγονός που συνιστά φανταστική δραπέτευση από τον «βέβηλο κόσμο» του καπιταλισμού και όχι αποτελεσματική συμβολή στον αγώνα για το μετασχηματισμό του. Στην προσπάθειά του να αποφύγει τον αναγωγισμό και την ουσιοκρατία, ο θεωρητικός λόγος του Λακλάου, σύμφωνα με τον Χρύση, παραδίδεται άνευ όρων στον ανορθολογισμό της απόλυτης απροσδιοριστίας και της άμεσα συναρτημένης προς αυτήν άνευ ορίων ενδεχομενικότητας.

Όσον αφορά τη συνάρθρωση αναγκαιότητας-ενδεχομενικότητας, στο άρθρο του «Ο ιστορικός υλισμός στη διερεύνηση της αναγκαιότητας της κοινωνικής χειραφέτησης» ο Δημήτρης Γρηγορόπουλος επισημαίνει ότι ο ιστορικός υλισμός συνθέτει στις θεμελιώδεις έννοιές του τα αντίθετα ως αντανάκλαση της αντιφατικής πραγματικότητας. Συνθέτει την έννοια της κοινωνικής αναγκαιότητας-νόμου με το τυχαίο και οδηγείται στη διατύπωση του κοινωνικού νόμου ως τάσης. Η αναγκαιότητα δρα ως κυρίαρχη δυνατότητα-τάση ανάπτυξης της κοινωνίας σε ορισμένες ιστορικές συνθήκες, χωρίς να προκαθορίζει την εμφάνιση και το χαρακτήρα της πληθώρας των εξωτερικών προς αυτήν τυχαίων γεγονότων. Προτρέποντάς μας ο συγγραφέας να προσεγγίσουμε τον ιστορικό υλισμό, τον ορίζει ως επιστήμη άλλου τύπου λόγω της αντιθετικής του συγκρότησης και στον αντίποδα του θετικισμού. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η προλεταριακή επανάσταση, η ηγεμονία της εργατικής τάξης σε αυτήν, η πραγματοποίηση του κομμουνισμού έχουν ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της αναπόφευκτης αναγκαιότητάς τους. Η αναγκαιότητά τους όμως δεν έχει την απολυτότητα φυσικών νόμων, που στις ίδιες συνθήκες παράγουν τα ίδια αποτελέσματα. Αν υπάρξουν οι προβλεπόμενες από τον ιστορικό υλισμό προϋποθέσεις, αντικειμενικές και υποκειμενικές, δεν εκρήγνυται πάντοτε επανάσταση· αν

εκραγεί, δεν είναι βέβαιο ότι θα νικήσει· αλλά, ακόμη κι αν νικήσει στην αποφασιστική αναμέτρηση για την κρατική εξουσία, δεν είναι βέβαιο ότι θα οικοδομήσει την κομμουνιστική κοινωνία. Η αρνητική εμπειρία των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είναι εύγλωττη.

Η εποχή μας εμπεριέχει τους υλικούς και αντικειμενικούς όρους για την ανατροπή του συστήματος της εκμετάλλευσης, για το επαναστατικό πέρασμα στην κοινωνία της κομμουνιστικής διεθνιστικής απελευθέρωσης. Η ανθρώπινη ιστορία έχει δημιουργήσει προϋποθέσεις για μια πραγματικά καλύτερη και ελεύθερη ζωή, που έρχεται σε ανειρήνευτη σύγκρουση με την κοινωνία του κέρδους, της ατομικής ιδιοκτησίας, του ανταγωνισμού, της αγοράς, της ταξικής καταπίεσης και κυριαρχίας. Η υλοποίηση μιας τέτοιας κατεύθυνσης παραμένει δικαίωμα. Στην περίοδο που διανύουμε δημιουργούνται δυνατότητες και οφείλουμε να εργαστούμε ώστε να μην επιβεβαιώνεται σε κάθε καμπή ο φόβος της Γουντ (Wood) ότι η Αριστερά μπορεί να χάσει πλέον τη διανοητική, πολιτική και οργανωτική ικανότητα να τις αδράξει.

Σε μια τέτοια κατεύθυνση ενίσχυσης αυτής ακριβώς της ικανότητας, η συζήτηση για την Κομμουνιστική Απελευθέρωση επανέρχεται στην ημερήσια διάταξη συνδεδεμένη με την πολιτική πράξη. Η έμπρακτη ένταξή μας στην υπόθεση της πραγμάτωσης του Κομμουνισμού σημαίνει εμπάθυνση και στους δρόμους για την επίτευξη του σκοπού, την επανάσταση, τη μετάβαση, τους φορείς και τα υποκείμενα που θα την υλοποιήσουν. Αυτή η οπτική μάλιστα είναι και η πλέον επικίνδυνη για τον καπιταλισμό, όπως αναδεικνύει εύστοχα το παράδειγμα του Γούση για το άρθρο της προέδρου του κόμματος Die Linke «Δρόμοι προς τον κομμουνισμό» που φέρνει στην επιφάνεια το καίριο ερώτημά του: «Γιατί, όταν τα συνέδρια για την ίδια του κομμουνισμού αντιμετωπίζονται σχεδόν ως κοσμικά γεγονότα, μια μετριοπαθής σχετική αναφορά της συμπροέδρου ενός αριστερού κόμματος αποτελεί πολιτικό σκάνδαλο και σχεδόν εξωθείται στην παρανομία;».

Απαντώντας στον Αλέν Μπαντιού, ο οποίος αμφισβητεί την ιδέα «ενός ιστορικού παράγοντα, που ενσαρκώνει τη δυνατότητα της χειραφέτησης διαμέσου μιας συγκεκριμένης οργάνωσης, την οποία αποκαλούμε κόμμα» και υποστηρίζει ότι αυτό που μετράει είναι «να κάνουμε πράξη την απ' ευθείας πολιτική οργάνωση μέσα στις λαϊκές μάζες και να πειραματιστούμε με νέες μορφές οργάνωσης», ο Μπενσαϊντ επισημαίνει: «Αυτό είναι που κάνουν καθημερινώς όλοι οι οργανωμένοι αγωνιστές που είναι ενταγμένοι στις συνδικαλιστικές μάχες, στα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης, στους αγώνες για τη στέγαση, σε δίκτυα όπως αυτό της Εκπαίδευσης χωρίς Σύνορα, στο φεμινιστικό ή στο οικολογικό κίνημα. Αλλά είναι αυτό αρκετό; Ο «φειτισμός του κινήματος», που ο Μπαντιού λέει ότι φοβάται, δεν είναι μήπως η συνέπεια της άρνησης να δοθεί μορφή σε ένα πολιτικό σχέδιο – που λέγεται κόμμα, οργάνωση, μέτωπο, κίνημα– χωρίς το οποίο η πολιτική, που τόσο έντονα επικαλούμαστε, δεν θα είναι παρά μια πολιτική χωρίς πολιτική;».

Επομένως η μελέτη καταρχήν της ιστορικής εμπειρίας και των ιδίων των κομμουνιστικών κομμάτων έχει εξαιρετική σημασία – σε αυτό το αφιέρωμα παρατίθεται το άρθρο του Κώστα Παλούγκ «Το ρεύμα του “μπολσεβικισμού”». Ένα σχέδιο για την εμφάνιση, τη φυσιογνωμία και την εξέλιξη του την περίοδο του Μεσοπολέμου», το οποίο επιχειρεί να ανοίξει πλευρές μιας τέτοιας συζήτησης. Ο στόχος μιας τέτοιας κατανόησης των προηγούμενων παραδειγμάτων είναι να ενισχύσει την αναγκαία σήμερα στρατηγική τομή στην Αριστερά, ώστε να αναγεννηθούν κόμμα, μέτωπο και κίνημα για μια μάχη πέρα από τα σημερινά όρια. Να στρατευθούμε σε έναν κομμουνισμό με ανοιχτούς ορίζοντες, γόνιμο διάλογο, ερευνητικό πνεύμα, διάθεση καινοτομίας, επικοινωνία με ό,τι ριζοσπαστικά καινούργιο γεννά η πάλη των εργαζομένων και των νέων· με συνδυασμό θεωρίας και πράξης, κινηματικής δράσης, πολιτικής παρέμβασης και πολιτιστικής παρουσίας, ανάλογη συλλογική και προσωπική στρατεύση. **T**